

ANTIGUITAT TARDANA

Dossier per a les escoles

Índex

1. Introducció.....	3
2. Cronologia.....	4
3. Política.....	5
4. Arquitectura.....	8
5. Economia.....	11
6. Creences.....	12
7. Idees principals.....	14
8. Glossari.....	15
9. Recursos.....	16

Mosaic de na Balèria. Museu d'Història de Manacor.

Contingut i coordinació: Museu d'Història de Manacor a partir dels textos de Mateu Riera.
Disseny: Agnès Gayà.

1. Introducció

L'any 1912 Joan Aguiló va descobrir el jaciment de Son Peretó. Aquest jaciment està format per la basílica paleocristiana i el seu baptisteri, una important col·lecció de mosaics i nombrosos materials arqueològics, com làmpades de vidre, ceràmica i àmfores. A partir d'aquest descobriment es va crear l'actual Museu d'Història de Manacor.

Fa uns 1.600 anys, a principi del segle V, la població mallorquina tenia completament incorporades la llengua i la cultura de Roma: parlava llatí, seguia les formes de vida dels romans i també adorava els seus déus. Políticament, les Balears eren una província de l'Imperi romà. Això, però, va canviar l'any 455 dC, quan el regne vàndal del nord d'Àfrica va conquerir les illes i les va incorporar al nou estat africà. Es va posar fi a sis segles de dominació romana.

Entre els anys 533 i 534, les illes van ser de nou conquerides, aquesta vegada per l'Imperi bizantí, l'estat mediterrani més poderós de l'època. Van ser uns anys de canvis importants causats, sobretot, per l'ensorrament de l'Imperi romà.

Cent anys més tard, un nou poder, l'islàmic, va irrompre en gran part de la Mediterrània. Tot i que la primera invasió documentada dels musulmans a les illes Balears és de l'any 707, la conquesta definitiva va ser entre els anys 902 i 903.

El període de temps que va des de la conquesta dels vàndals l'any 455 fins a la invasió musulmana l'any 902 es coneix com a antiguitat tardana.

Excavacions de mossèn Aguiló a inicis del segle XX.

2. Cronologia

- **123 aC:** Quint Cecili Metel desembarca a Mallorca
- **27 aC:** Les Balears passen a dependre de la província romana de la Terraconense
- **280 dC:** Revoltes i destruccions a Pollentia
- **284 dC:** Les Balears passen a dependre de la Cartaginense
- **313 dC:** Edicte de Milà. El cristianisme es tolera
- **425 dC:** Primeres ràtzies dels vàndals a Balears
- **484 dC:** Referència del bisbe Elies a Mallorca, en el sínode de Cartago
- **534 dC:** Les Balears sota control bizantí
- **603 dC:** Carta del papa Gregori Magne als monjos del monestir de Cabrera
- **707 dC:** Primera incursió musulmana a Mallorca
- **903 dC:** Mallorca és annexionada a l'emirat de Còrdova

3. Política

A principi del segle V, la societat mallorquina es trobava completament romanitzada. Políticament, les Balears començaren la cinquena centúria com una província encara dins l'Imperi romà. Això, però, va canviar l'any 455, moment en què foren incorporades al regne vàndal del nord d'Àfrica. Entre els anys 533 i 534, l'Imperi bizantí va conquerir el regne vàndal, i les Balears tornaren a quedar sotmeses a l'estat mediterrani més poderós de l'època.

Eren uns anys de canvis importants causats fonamentalment per l'ensorrament de l'Estat romà i del seu poder de recaptació. Aquestes transformacions significaren:

1. Una ruralització de la societat.
2. L'accentuació de les diferències econòmiques, polítiques i socials entre el reduït nombre de persones que conformaven els grups benestants i una àmplia majoria de gent que anà quedant immersa en nivells pròxims als límits de la subsistència.
3. Una disminució de l'anomenat comerç de llarga distància, un comerç majoritàriament marítim o fluvial.

Durant el segle VIII un nou poder, l'islàmic, va irrompre en gran part de la Mediterrània. La primera ràtzia documentada dels musulmans a les illes Balears és de l'any 707, però la conquesta islàmica definitiva no es produí fins a l'inici del segle X dC.

Mosaic de l'emperador Justinià, que governava durant l'ocupació bizantina de les illes Balears.

3. Política

La cristianització de la societat

Entre els segles V i VIII dC es va produir la cristianització d'una àmplia majoria de la societat mediterrània. Els dirigents cristians varen acaparar el paper dels governants funcionaris de l'Estat i, per tant, estaven en condició de poder imposar les seves normes de vida pràcticament a tothom. També es varen assolir les competències; és a dir, la recaptació d'impostos, l'administració de la justícia, la realització d'obres públiques, la seguretat ciutadana, la beneficència i molts altres aspectes més.

L'Església controlava i regulava la majoria del que feien gairebé totes les persones, des de les feines de cada dia fins als moments més importants de la vida, com per exemple el bateig, el matrimoni i tot allò relacionat amb la mort.

La força dels estaments religiosos cristians dels segles V, VI i VII dC queda ben palesa pel fet que els edificis més imponents i en els que més recursos empraren foren les esglésies i els baptisteris, tal com va succeir en el territori de Manacor.

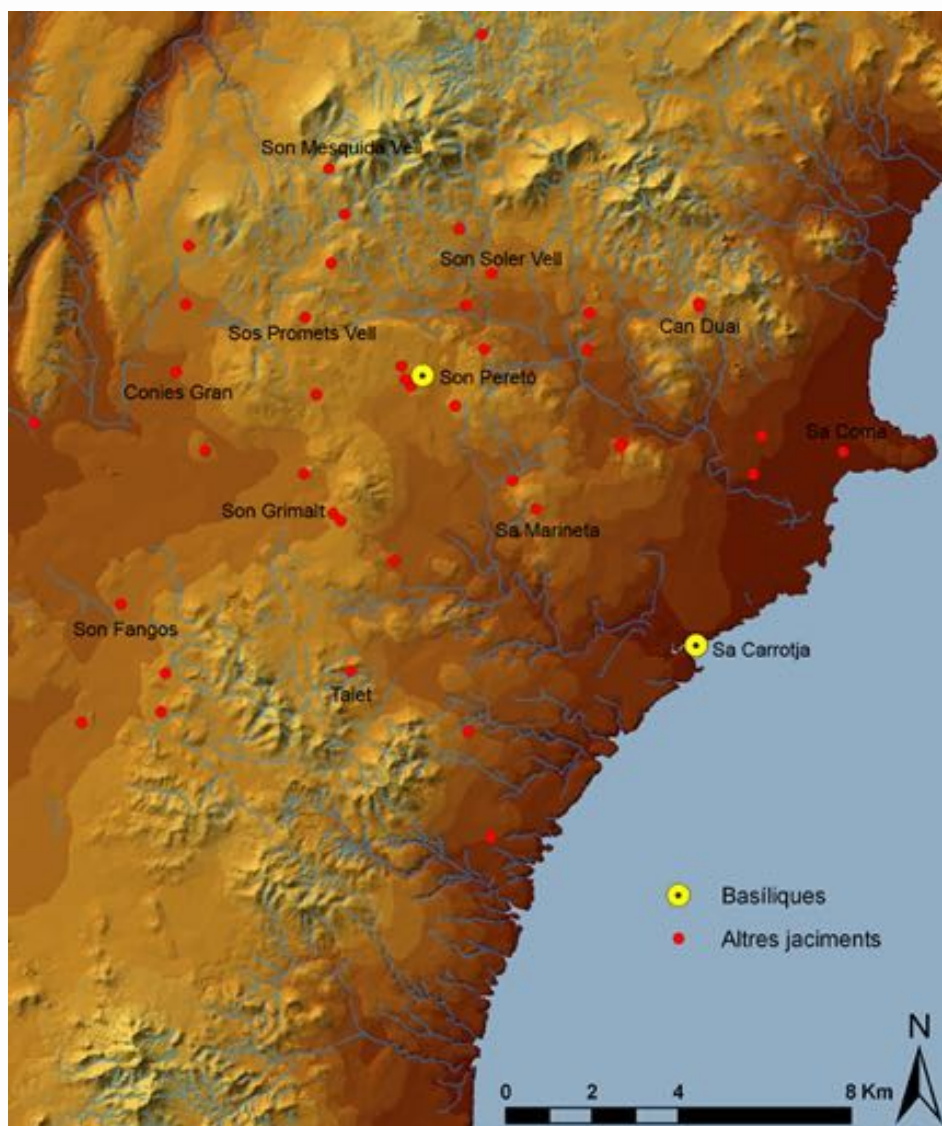
Recreació d'una missa a Son Peretó. Autor: E. R. Backman.

3. Política

El territori de Manacor durant l'antiguitat tardana

En el terme municipal de Manacor s'han pogut documentar una trentena de llocs en els quals es degueren establir grups humans entre els segles V i VIII. Malgrat desconèixer encara la naturalesa de molts d'aquests grups, sembla que la majoria corresponen a petites explotacions agrícoles i ramaderes. En són dues excepcions Son Peretó i sa Carroja: en cadascun d'aquests indrets s'ha descobert una basílica paleocristiana amb baptisteri.

Son Peretó està situat a les planes de l'interior, en un indret lleugerament elevat i amb bones terres de conreu al voltant. Estava molt a prop d'una important via de comunicació i al mig d'un territori on hi va haver nombrosos assentaments d'època romana, vàndala i bizantina. Sa Carroja, en canvi, estava localitzada arran de la costa, en uns terrenys rocallosos, dalt dels espadats del port de Manacor (Porto Cristo).

Plànol dels jaciments a Manacor.
Autora: Cati Mas.

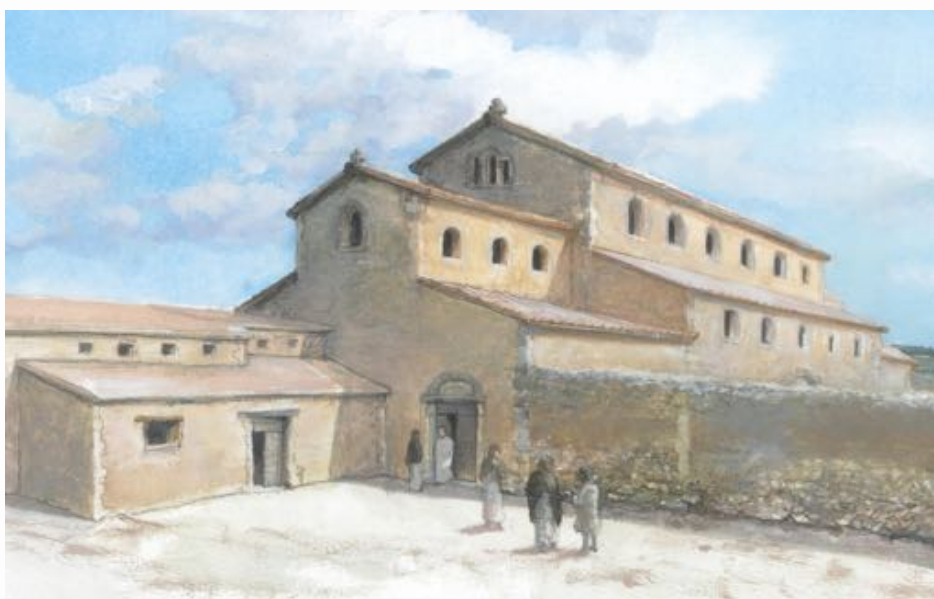
4. Arquitectura

Les basíliques de Manacor

Les anomenades basíliques eren aquelles esglésies on es realitzava el culte cristià, principalment la missa, és a dir, el ritu eucarístic. Eren uns edificis sagrats concebuts com a vertaderes sales reials; així ho donava a entendre el terme *basílica*, adjectiu derivat del substantiu grec *basileus*, que vol dir 'rei'. Eren construccions ricament decorades amb pintures, teles, marbres o mosaics. A l'interior es podien percebre dolces aromes i fragàncies i sempre estaven il·luminades amb làmpades, sovint fetes de vidre, que produïen una llum que semblava del món celestial. Amb tot, s'aconseguia que qui hi entrava tengués la impressió de contemplar el paradís de Déu aquí en la terra.

A la basílica de Son Peretó s'han trobat restes dels estucs pintats que cobrien les parets i, sobretot, tota una sèrie de mosaics que conformen un dels conjunts més rics de l'extrem occidental de la Mediterrània. Les palmeres dibuixades amb les tesselles representen el paradís i són la millor mostra de la intenció de reflectir el cel sobre la terra. Els motius florals i animalístics també serviren per representar aquell jardí de l'Edèn. S'han pogut documentar nombrosos exemplars de làmpades de vidre i els anomenats porta-blens de plom, que servien per aguantar el fil on hi havia la flama per cremar l'oli que es feia servir com a combustible.

Tant la basílica de sa Carroja com la de Son Peretó eren de planta rectangular, amb una aula de tres naus i amb la capçalera a l'est. Presentaven diverses reformes que són un bon testimoni del seu ús durant molt de temps, però que dificulten molt poder-ne conèixer l'evolució.

Il·lustració que recrea la basílica de Son Peretó. Autor: E. R. Backman.

4. Arquitectura

Evolució de la basílica de Manacor

La religió cristiana necessitava un altar per efectuar l'acte del sacrifici simbòlic, la transsubstanciació del pa i el vi en el cos i la sang de Crist. A Son Peretó, igual que en altres basíliques balears, sembla que l'altar estava situat a l'absis. Davant de l'absis es trobava un espai delimitat per cancells anomenat cor. Tant aquest espai com l'absis solien estar reservats per al clergat, mentre que la resta dels fidels es col·locava a la nau major. La basílica de Son Peretó, d'entre les que es coneixen de les Balears, és la que té major capacitat (prop de 400 persones).

Les estructures arquitectòniques visibles de Son Peretó permeten proposar tres grans etapes:

- Al voltant del segle V dC hi devia haver una església i un baptisteri amb una gran piscina.
- En el segle VI, hi devia haver una església plenament consolidada, amb un gran edifici baptismal amb una piscina petita.
- En el segle VII, tot devia seguir més o manco igual que en l'etapa anterior, llevat que el sector oest segurament es deixa d'emprar com a zona de necròpoli i s'hi construeixen noves estances per viure-hi.

Vista del conjunt basilical.

4. Arquitectura

Els baptisteris de Manacor

Els baptisteris eren els edificis on es practicava el baptisme, el sagrament que significava arribar a la fe i que era fonamental per poder aconseguir el regne de Déu i la vida eterna.

Els conjunts religiosos de sa Carroja i de Son Peretó presentaven l'edifici baptismal als peus de la basílica, amb les piscines centrades en l'eix logitudinal del temple. El de sa Carroja només es va documentar parcialment; en canvi, del de Son Peretó es va poder apreciar que era de planta quadrangular, amb un recinte central envoltat per quatre corredors de planta rectangular. Fins avui dia, és el baptisteri més gran conegut de les Balears.

De Son Peretó sabem que la piscina gran i el recinte que la contenia són més antics i que es varen destruir quan es va construir l'edifici actual del baptisteri amb la piscina petita.

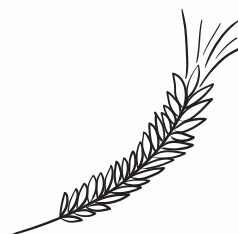
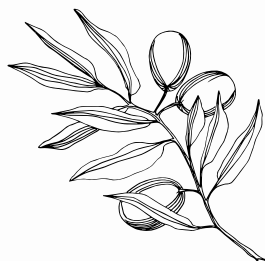
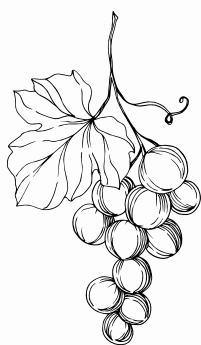

Il·lustració que recrea un baptisme a Son Peretó durant l'antiguitat tardana. Autor: E. R. Backman.

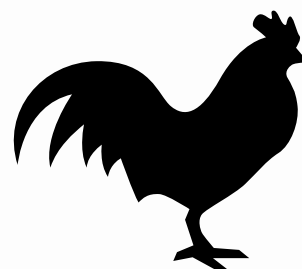
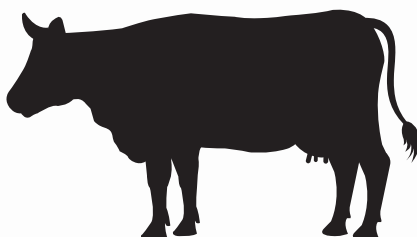
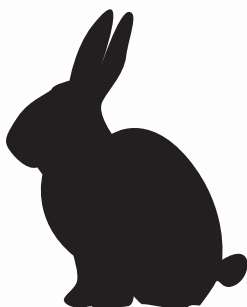
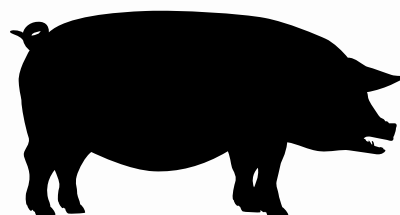
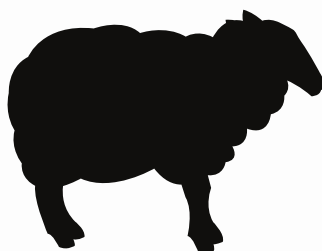
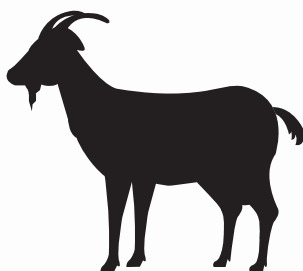
5. Economia

Les úniques cases dels segles V-VIII excavades en el terme municipal de Manacor es troben a Son Peretó. Són construccions força modestes, d'una sola planta i d'un màxim de tres estances. En l'interior es troben llars de foc on es cuinava i sitges per guardar cereals o llegums.

La població de Son Peretó d'aquells temps basava la seva alimentació en els productes agrícoles i ramaders. D'entre els primers, s'ha pogut documentar una producció autòctona d'ordi, oli i vi. Gràcies als fragments d'àmfora localitzats també s'ha constatat l'arribada de vins o olis procedents principalment d'Eivissa, el centre del nord d'Àfrica i el nord-est de la Mediterrània oriental.

Cabres, ovelles, porcs i bous constituïren la principal estratègia de gestió animal. També és força present el gall. Les restes de conill, llebre, petites aus, tortuga i caragols terrestres evidencien l'aprofitament d'un ample ventall d'espècies silvestres per a l'alimentació, mentre que els recursos marins documentats són molt limitats.

6. Creences

El món funerari

Tot cristià havia de ser enterrat en una sepultura que era considerada com un lloc de descans, és a dir, un *koimeterion*, paraula grega de la qual prové el mot cementeri. Allà reposava el cos, mentre que l'ànima del difunt començava un viatge que el podia dur a l'infern o al paradís. El final d'aquest viatge depenia dels actes realitzats en vida. A l'època cristiana més remota, el record del difunt es feia oferint-li petites degustacions de vi i menjar, o amb oracions. Però més endavant en el temps ja només es podia arrabassar l'ànima de les urpes dels dimonis mitjançant misses celebrades pels sacerdots, és a dir, dient missa per les ànimes.

Paral·lelament, fou habitual voler ser enterrat en una església o al costat i, especialment, devora les relíquies allà dipositades. Es creia que era una manera d'afavorir la protecció espiritual dels difunts i de poder aconseguir la protecció en l'altre món. No ha d'estranyar, doncs, que tant a sa Carroja com a Son Peretó s'hagin trobat nombroses sepultures a l'interior i als voltants de les seves basíliques.

Totes les inscripcions funeràries dels segles V-VI trobades en el territori de Manacor estan escrites en llatí, la llengua habitual de la immensa majoria dels habitants de Mallorca d'aquelles centúries.

Recreació d'un enterrament a Son Peretó. Autor: E. R. Backman.

6. Creences

Vida i mort

Tot i que fins ara només s'ha estudiat una petitíssima part de la població que va habitar a l'actual territori de Manacor entre els segles V i VIII dC, i malgrat que tots els individus analitzats pertanyen únicament del cementeri de Son Peretó, els estudis antropològics realitzats permeten detectar una elevada mortalitat infantil. I és que en les societats antigues molts nadons morien en el moment de néixer o durant el primer any de vida, ja que estaven exposats a malalties infeccioses i parasitàries.

La majoria de les persones que es varen enterrar a Son Peretó havien mort en una edat compresa entre els 20 i els 40 anys. encara que hi ha algun individu que havia superat els 60 anys, l'esperança de vida dels homes era de 45 anys aproximadament, mentre que per a les dones es veia reduïda al voltant dels 30 anys, ja que morien sovint durant el part o a causa de les infeccions que els podia produir.

L'estatura mitjana dels homes no és tan diferent de l'actual, ja que era d'1,70 m aproximadament. Així mateix, les dones presentaven una mitjana d'1,57 m d'alçada.

L'estudi de dentició mostra l'absència d'higiene dental. També s'han registrat sovint evidències d'hipoplàsia, cosa que demostra problemes de creixement durant la infància a causa d'una malaltia greu o manca de nutrients bàsics en la dieta.

Individu adult de sexe masculí de 25 anys i 1,80 m d'alçada trobat a la necròpolis de Son Peretó.

7. Idees principals

CRONOLOGIA	455 dC - 902 dC
ARQUITECTURA	Petits nuclis poblacionals de caràcter rural. Alguns amb edificis religiosos destacats com Son Peretó o sa Carroja.
SOCIETAT	Més diferència entre rics i pobres. Els líders cristians com a líders polítics de la societat.
VIDA DOMÈSTICA	Importància de la religió en el dia a dia. Cultiu d'oli, vi i ordi. Ramaderia ovina, bovina i porcina.
LLENGUA	Llatí
RELIGIÓ	Cristianisme amb convivència amb altres religions que es consideren paganes.
ECONOMIA	Economia de subsistència. Disminució del comerç a llarga distància (marítim i fluvial). Disminució de la circulació monetària.

8. Glossari

- **Antiguitat tardana:** període de transició entre l'antiguitat clàssica i l'edat mitjana. A les Balears, entre la conquesta dels vàndals i la invasió musulmana, és a dir, de l'any 455 dC al 902 dC.
- **Paleocristià:** art i arquitectura dels primers temps del cristianisme, entre l'any 200 dC i el 500 dC.
- **Baptisteri:** edifici de planta circular o poligonal, pròxim a una església, on es batejava els fidels.
- **Regne vàndal:** poble germànic que va provocar la caiguda de l'Imperi romà i va crear un regne al nord d'Àfrica.
- **Imperi bizantí:** part oriental de l'Imperi romà. La capital era Constantinoble (actual Istanbul).
- **Escudella de terra sigil·lada:** recipient de ceràmica on se servia la sopa, decorat amb relleu i d'un color vermellós brillant.
- **Alfàbia:** gerra gran feta de fang on es guardava vi, oli i cereals.
- **Relíquia:** part del cos o objecte d'un sant que es venera.

9. Recursos

a. Jaciments i museus

- Basílica de Son Peretó
- Basílica de Sa Carroja (Porto Cristo)

b. Visites

- Visita guiada a Son Peretó i a la sala d'antiguitat tardana del Museu de Manacor

c. Tallers

- Mosaics: Trencaclosques de pedra
<https://www.museudemanaacor.com/ca/tallers/mosaics-trencaclosques-de-pedra#no-back>

d. Tallers en línia

- Retallables - <https://www.museudemanaacor.com/ca/recortables/personatges-de-lantiguitat-tardana>
- Puzzles - <https://www.museudemanaacor.com/ca/puzzles/trencaclosques-mosaic-de-na-baleria>

e. Col·lecció virtual

- Llumeta - <https://www.museudemanaacor.com/ca/el-museu/colleccions/colleccio-virtual>
- Cassola - <https://www.museudemanaacor.com/ca/el-museu/colleccions/colleccio-virtual>

f. Maletes viatgeres

- Maleta viatgera de la sala d'antiguitat tardana
<https://www.museudemanaacor.com/ca/educacio/maletes-viatgeres>

g. Biblioteca del Museu

- Bou, Quim: *Balears, Ara i abans: Vàndals i bizantins, vol. 5*, Editorial Dolmen, ISBN 9788416436965